

[Hjem](#)
[Om Maridalens Venner](#)
[Bli medlem](#)
[Kulturlandskap](#)
[Kulturmark](#)
[Slåttemark](#)
[Artslister](#)
[Kart](#)
[Gårder](#)
[Kulturminner](#)
[Kulturhistorie](#)
[Markafolk](#)
[Historier fra Maridalen](#)
[Naturgrunnlag](#)
[Forvaltningsplanen](#)
[Ferdelsveiplan](#)
[Stedsnavninnsamling](#)
[Rapporter](#)
[Kulturarrangementer](#)
[Maridalsspillet](#)
[Skjøtsel](#)
[Slåttemark](#)
[Beitemark](#)
[Kulturminner](#)
[Lærebøker](#)
[Vandringer](#)
[Kultur- og naturstier](#)
[Skar leir](#)
[Slåttemyra](#)
[Årbøker](#)
[Markaloven](#)
[Jordbrukspolitikk](#)
[Media](#)
[Ord og uttrykk](#)
[Lenker](#)
[Hjem](#) > [Kulturlandskap](#) > [Kulturhistorie](#) > Hovedtrekk ved Maridalens kulturlandskapshistorie

Fra årsskrift Maridalens Venner 1997

 [Søk](#)

Hovedtrekk ved Maridalens kulturlandskapshistorie

Mange menneskelige aktiviteter har påvirket landskapet i Maridalen. Her ser vi på tre viktige faktorer: 1) Jordbruk 2) Skog- og jernbruk og 3) Byens innvirkning

Av Per G. Nilsen, fra årsskrift Maridalens Venner 1997.

Kildesituasjonen gjør at det er vanskelig å si mye sikkert om kulturlandskapet i Maridalen i eldre tid. Først på 17–1800-tallet blir situasjonen noe bedre på grunn av kart og skriftlige kilder. Muntlige kilder er også viktig for nyere tid. Bilder av mange slag er en viktig kilde, men må brukes kritisk. Ikke minst er landskapet og kulturminner i dag viktige kilder. Maridalen er lite berørt av byutvikling og kan derfor være et referanseområde for slike studier av jord- og skogbrukslandskap. Det bør utføres mer systematiske arkeologiske undersøkelser.

Mange menneskelige aktiviteter har påvirket landskapet i Maridalen. Vi skal særlig se på tre viktige faktorer:

1. Jordbrukets
2. Skog- og jernbrukets
3. Bysamfunnets innvirkning på landskapet.

Sjølve kulturminnene står sentralt i studiet av disse faktorene. Vi velger altså å se delvis det samme landskapet fra tre synspunkter.

1) Jordbrukets landskap

Den eldre bosetningshistoria i Maridalen er foreløpig lite utforsket. Vi kan forsøksvis inndele jordbrukslandskapets historie i Maridalen (til venstre i tabellen) i følgende deler: (Til høyre i tabellen vises oversikt over [Norges historie, fra Wikipedia](#))

Jordbrukslandskapets historie	Norges historie
A. Nyrydningstida (–ca. 1350-tallet)	1. Steinalder (før 1800 f.Kr.)
B. Ødegardstida (ca. 1350–1500-tallet)	2. Bronsealder (1800 f.Kr.–500 f.Kr.)
C. Gjenrydningstida (ca. 15–1600-tallet)	3. Jernalder (ca. 500 f.Kr.–ca. 1050 e.Kr.)
D. Husmannstida (17–1800-tallet)	3.1 Eldre jernalder (ca. 500 f.Kr.–ca.570 e.Kr.)
E. Jordbruksrasjonalisering (ca. 1850-tallet –idag)	3.2 Yngre jernalder
E.a. Hestemekaniseringas tid (ca. 1850 –1950)	4. Tidlig middelalder (1050-tallet–1184)
E.b. Traktorens tid (ca. 1950–)	5. Høymiddelalder (1184–1319)
	6. Senmiddelalder (1319–1537)
Eiendomshistorie i hovedtrekk:	7. Fra reformasjon til enevelde (1537–1660)
a) Kirka i middelalderen	8. Eneveldet til Kielfreden (1660–1814)
b) Kongen på 15–1600-tallet	9. 1814
c) Borgerskapet/Nordmarksgodset på 17 –1800-tallet	10. Embetsmannsstaten (1814–1884)
d) Oslo kommune fra slutten av 1800-tallet til idag.	11. Industrialiseringen i Norge (1850–1900)
	12. Framveksten av det norske (1884–1905)
	13. Venstrestat, klassekamp og krisetid (1905 –1940)
	14. Krig og okkupasjon (1940–1945)
	15. Industrisamfunn, planstyre og sosialdemokrati (1945–1972)
	16. Oljeindustri og deindustrialisering

A. Nyrydningstida (–1350)

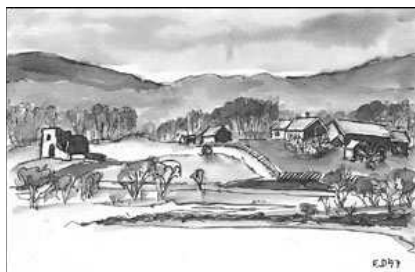
Sammendrag:

De første gårdene har naturnavn, og er fra yngre steinalder: Brekke, Nes, Hauger, Turter, Skar og Vaggstein. Den første fulldyrka jorda som ble ryddet, og helt fram til 17–1800-tallet, var sjøldrenert, og oftest morenejord. Grøfting ble først vanlig på 1800-tallet. Leirjord ble først ryddet da jern ble vanlig. Typiske vin-gårder i Maridalen er Skjervan og Sander. Stedsnavn tyder på at den beste jorda i Maridalen var ryddet før vikingtida (800–1000). I middelalderen ble bruk ryddet i utkanten, såkalte rud-gårder. Kirkeby (=prestegård) er også fra denne tida. Før svartedauden i 1349 var det 18 gårder i Maridalen, med en befolkning på 150–200 mennesker. Kulturlandskapet var preget av fulldyrka arealer rundt gårdene og omfattende utmarksdrift, med beite og slått av naturenger og myrer.

Oversikt over arrangementer:

: [Maridalsspillet](#)

Kirkeby. Tegning: Frances Dodman

De første gardene har usammensatte naturnavn og er antagelig fra yngre steinalder: Brekke (=bratt bakke), Nes, Hauger, Turtur (=planten turt), Skar og Vaggstein. Med unntak av Turtur (hvor jorda brukes) og Brekke, er de andre fortsatt i drift som sjølstendige jordbruksenheter.

Det er rimelig å tro at den første jorda som ble ryddet, var morenejord (jfr. morenen ved Brekke). Som ellers i landet, er det i hvert fall sikkert at jorda helt til 17–1800-tallet var sjøldrenert. Grøfting ble antagelig vanlig i Maridalen en gang på 1800-tallet.

Den tynge leirjorda ble antagelig først ryddet da jern ble alminnelig som redskap. Lausfunn (blant annet på Skar og Vaggstein) og indikasjoner på økseproduksjon øst i Maridalen, forteller om tidlig økonomisk aktivitet.

Vingardene, ofte litt yngre, rike gardar, er representert ved Skjerven og Sander. Slike gardar er det mange av i den sentrale Akerbygda. Med dette var den beste jorda antagelig ryddet i Maridalen, for i vikingtida (800–1000) ser det ut til å ha vært liten plass for nyrydning her. Dette tyder i hvert fall stedsnavnene på.

I mellomalderen (1000–1350 i denne sammenheng) ble ofte gardar ryddet i utkanten av de sentrale jordbruksområdene, rud-gardar (rud=rydning). Disse er det mange av i utkantbygdene i Aker, men bare fire i Maridalen.

Alle disse ble lagt definitivt øde med svartedauden. Det kan imidlertid være en viss «kontinuitet» mellom nedlagte rudgardar og nyere husmannsplasser. Dette veit vi imidlertid lite om for Maridalens vedkommende.

I mellomalderen ble Kirkeby antagelig ryddet. Margarethakirken (ca. 1250) var lokalkirke for Margarethadalsmenningen, som 1335 sies å gå helt fra Sandungene til en foss ved Akerselva. Kirkeby var etter alt å dømme prestegarden. Tømte (Ødegarden) og Kjelsås er også antagelig fra før 1350.

I 1350 var det rundt 18 gardar i dalen. «Kom til den fagre Maridal» anslår folketallet til 150–200. Kulturlandskapet var antagelig preget av dyrka arealer rundt gardene og omfattende utmarksdrift, med beite, slått av natureng/myrslåtter og store skoger uten fast bosetning innover i det egentlige Nordmarka.

B. Ødegårdstida (ca 1350–1550)

Sammendrag:

I denne tida lå Maridalen øde. Bare Brekke hadde fast bosetning, også fordi den ligger nærmest det sentrale Aker. Skogen gjenerobret igjen de hevdete kulturmarkene. Antakelig var det bare sesongbosetting og utmarksnæringer i Maridalen i denne perioden. Ca 1550 ble Skjerven gjenryddet, noe som også hang sammen med framveksten av sagbruksnæringer (nærhet til Skjærsvjøelva).

Ødegården. Tegning: Frances Dodman

I denne tida lå Maridalen øde. Av 18 gardar ble 17 forlatt. Skogen gjenerobret sannsynligvis store deler av dalen. Bare Brekke hadde fast bosetning, garden lå nærmere det sentrale Aker. Avfolkinga av Maridalen er karakteristisk for utviklinga i seinmellomalderen. Dette blir av norske historikere i stor grad knyttet til pesten [svartedauden](#), men også andre faktorer kan spille inn, f.eks. en mulig klimaendring. Hele distrikter ble antagelig lagt øde.

Bygda var, som vi ser, en jordbruksenklave inn i et stort skogslandskap. Vi ser at også Sørkedalen, ei noe tilsvarende bygd, ble øde. Det foregikk en sammentrekning av jordbrukslandskapet. Folketallet gikk drastisk ned. Skogen overtok.

Antagelig var det bare sesongbosetting og utmarksnæringer i Maridalen ca. 1350–1500-tallet. Ca. 1550 ser det ut til at Skjerven ble gjenryddet. Ødegardsryddinga hang antagelig sammen med framveksten av sagbruksnæringer. Skjervennområdet med Skjærsvjøelva ble antagelig tidlig et viktig tømmerfløtingsdistrikt. Her kunne tømmer lett fløtes til Maridalsvannet og Akerselva, som tidlig i etterreformatorisk tid (1537) fikk mange sagbruk.

C. Gjenryddingstida (15–1600-tallet)

Sammendrag:

De resterende gårdene fra før svartedauden ble ryddet i denne perioden. **Bråtebruk** var vanlig i denne tida, som et mellomstadium mellom skogsmark og dyrkamark, noe finneinnvandringa var vel kjent med, men denne teknikken var også i bruk i Norge lenge før finnene kom til landet på 1600-

tallet. I Maridalen vitner også stedsnavn om brenning av jordsmonnet som ledd i jordbruksproduksjonen, f.eks Brennenga, Bråten, Stubberudbråten, Slåttebråten, Sørbråten og Nordbråten.

Stabbur Store Brennenga gård. Tegning: Frances Dodman

De resterende gardene i Maridalen ble i stor grad gjenryddet og tatt i bruk i denne perioden. Langt inn på 1600-tallet sier imidlertid kildene at flere gardar ikke var særlig bærekraftige bruk.

I denne sammenheng er det verdt å berøre jordbruksarealer som ble behandlet med brenning. Asheim («Kulturlandskapets historie», side 54–58) peker på at bråtebruk ble brukt for å utvide kulturmarka på garden, som «et mellomstadium på veien fra skogsmark til ryddet og dyrket jord». Bråtebruk angår antagelig også Maridalens gjenrydding på 15–1600-tallet.

Det finske svedjebruket, der en brente svedjefallet og sådde rug i asken, var en særdeles velutviklet variant av dette. Brenning av jord av hensyn til beite, slått og rydding av nye kornarealer har imidlertid vært kjent i Norge uavhengig av finneinnvandringa. Først med det finske fullt utviklede svedjebruket, som finnene kom med på 1600-tallet, kunne de uendelige skogsstrekningene i Nordmarka ryddes i noe større grad til jordbruksformål. Ganske snart gikk sannsynligvis de finske og norske innflytterne i Nordmarka over til norsk akerbruk.

Områdene nord for Maridalen fikk gradvis fast bosetning på 16–1700-tallet. Hovedhensikten var å drive skogsdrift, tømmerfløting, være skog- og damvoktere og drive med trekol for skogeieme (Nordmarksgodset). Jordbruket ble sekundært og bare til sjølforsyning.

Også i Maridalen vitner stedsnavn om brenning av jordsmonnet som ledd i jordbruksproduksjonen. Vi bør særlig nevne Brennenga, antagelig fra 1600-tallet. Også nordmenn dyrka i denne tida ofte rug og hvet i bråte.

Av andre stedsnavn i Maridalen som berører ryddningsmetoden brenning, kan nevnes: Bråten er et stedsnavn som forekommer en del i Aker, antagelig fra 16–1700-tallet. I Maridalen finnes det på en revet husmannsplass under Skjerven ved Ankerveien. Stubberudbråten er en annen sammensetning. Hovedbølet Stubberud ble antagelig ryddet i første halvdel av 1800-tallet. Garden fikk kort levetid, den ble nedlagt like etter 1900. Slåttebråten, husmannsplass under Sander, revet ca. 1970, har et navn som både forteller om en utslått til garden Sander – den ligger litt unna hovedbølet – og om bråtebrenning. Sørbråten var tidligere husmannsplass under Vaggstein og ble på 1800-tallet eget bruk. Nordbråten var også tidligere husmannsplass under Vaggstein. Skarsbråten vest for Skarselva ligger i et bratt terreng. Asheim peker på at bråtene ofte ble lagt på opplendt, sandig mark. Det finnes også en boplass ved navn Steinbråten nær Skar.

Undersøkelser av jordsmonn og andre kilder bør kunne fortelle mer om denne delen av Maridalens jordbrukshistorie enn vi veit i dag. Den største endringa i landskapsbruk skjedde imidlertid for skogens del.

D. Husmannstida (17–1800-tallet)

Sammendrag:

I denne perioden har vi flere skriftlige kilder og bedre kart. Mange husmannsplasser ble ryddet på gårdenes inn- og utmark i denne tida. Husmennene var såkalte arbeidshusmenn; gårdenes arbeidskraftbehov var det sentrale. Særlig kjøring i skogen om vinteren. På 1800-tallet var jordbruksressursene presset til det ytterste, og landskapet var utpint. Jord ble ryddet overalt hvor det var mulig, husmannsplassene besto bare av 10–20 mål innmark, og de hadde et par kyr og ofte en hest (som var viktig til tømmerkjøring om vinteren). Det ble dyrket mye havre før poteten ble vanlig på slutten av 1800-tallet. Vinterforet til husmannsplassene ble skaffet fra naturlige slåtteenger, og trær ble lauved helt fram til 1900-tallet. I Aker var det gamle jordbruket et trevangsbruk. Det innebar at en delte jorda i tre, så hver del fikk hvile ("ligge i trede") hvert tredje år. Det er usikkert om husmannsplassene hadde mulighet til å drive jorda på denne måten. På 1800-tallet hadde de fleste gårdene i Maridalen 1–2 husmannsplasser, men de største hadde flere som Sander (7) og Skjerven (9).

Sittpå og Brenders, Neskroken. Tegning: Frances Dodman

I dette tidsrommet begynner de skriftlige kildene og kartmaterialet å bli noe bedre.

Generelle opplysninger

Folketallet vokste i Aker på 1700-tallet og særlig utover 1800-tallet. Mange husmannsplasser ble ryddet på gardenes inn- og utmark i denne tida, særlig på 1800-tallet. Husmennene her var såkalte arbeidshusmenn: Gardenes arbeidskraftbehov var det primære. I 1875 ser det ut til at mange

husmenn dreiv med kjøring i skogen om vinteren. Mye gjenstår imidlertid i utforskinga av husmannsvesenets historie i Aker/Maridalen.

På 1800-tallet ble jordbruksressursene på Østlandet presset til det ytterste. Husmannsvesenet var et middel til å fange opp befolkningsoverskuddet. Folketallet ble stort på landsbygda, også i Maridalen.

Jordbruksdrift på husmannsplassene

I denne undersøkelsen har en ikke gått inn i primærkilder for tida før 1875, unntatt for kartenes vedkommende. En kan imidlertid trekke visse sannsynlige slutninger om tida før.

Jord ble ryddet overalt hvor det var mulig for å skaffe seg utkomme. Mange husmannsplasser i Maridalen hadde bare få mål (ca. 10–20) med jord og et par kyr. Noen hadde hest. Dette var viktig til tømmerkjøringa om vinteren.

Størrelsen på plassene varierte en del. Antagelig ble det dyrket mye havre og beiten var hardt belastet før omlegginga av jordbruket rundt midten av 1800-åra. (Jfr. Asheim). Poteten ble antagelig vanlig i Maridalen noe ut på 1800-tallet. I 1875 utgjør potetene en viktig del av avlinga på mange plasser.

Før ble for husmannsplassene skaffet på slåttenger. Trær ble antagelig lauvet, som i Nordmarka, opp på 1900-tallet. Det har antagelig vært vanlig på marginale skogsplasser i dalen. En finner lauvete trær bl.a. på gardar som Turter og på Kirkeby i dag. På Nedre Kirkeby lauvet en av de siste brukerne ask opp i etterkrigsåra. Hun var et unntak, siden hun hadde tatt med seg en utdødd driftsmåte til Maridalen fra sitt hjemsted i Sogn, hvor lauving har vært vanlig opp til rundt 1980.

Gardene i Maridalen har antagelig hatt en viss økonomisk orientering mot Aker og Christiania, men dette veit vi fremdeles for lite om.

Fartein Valen-Senstad peker på at jordbruket i Aker før omleggingen på 1800-tallet var preget av for lite gjødsel pr. arealenhet. Avlingene ble ikke så store, målt i fold, sammenliknet med reitbruket på Jæren. Der var gjødselinnsatsen stor pr. mål og utbyttet stort, sjøl om det var et reint spadebruk og at reitebruk innebar at en brukte de små jordlappene om igjen uten å la jorda hvile.

I Aker, og antagelig også i Maridalen, var det gamle jordbruket et trevangsbruk. Det innebar at en delte jorda i tre, så hver del fikk hvile («ligge i trede») hvert tredje år. Dette gjaldt på gardene. Antagelig har det variert om husmannsplassene har drevet slik. Antagelig har flere drevet et slags reitbruk. Det eldre jordbruket både på gardar og husmannsplasser i Maridalen bar sikkert preg av sin geografiske mellomstilling mellom Akerbygda som fikk nye impulser tidlig, og det enkle sjølforsyningsjordbruket i Nordmarka.

Jordbruket i Maridalen fram til 1800-tallet er som nevnt lite undersøkt, så mye faglig arbeid gjenstår. Ved siden av Valen-Senstad har særlig Hasund behandlet Akers jordbruk som helhet.

Husmannsplasser i Maridalen

På 1800-tallet hadde de fleste gardene i Maridalen 1–2 husmannsplasser. Det var imidlertid noen få større gardar i bygda.

Sander nord-øst for Maridalsvannet hadde sju husmannsplasser så seint som 1875. Denne garden var den med klart høyest verdi. Brekke hadde fem plasser i Maridalsområdet og flere lenger sør. Garden hadde i tillegg flere sagarbeiderboliger. Disse dreiv litt jordbruk ved siden av, siden sagbruksarbeid var sesongbetont langt inn på 1900-tallet. Til Brekke lå det et større sagbruk.

Skjervan hadde hele ni husmannsplasser samme år. Da var allerede husmannsvesenet i tilbakegang på Østlandet.

Få sjøleiere

På 1700-tallet ble en stor del av bøndene på Østlandet sjøleiere. Dette var i mindre grad tilfelle i Aker, nær hovedstaden. Interessen i skogbruket gjorde at borgerskapet gradvis sikret seg kontrollen over skogene – med mange gardsbruk – rundt Christiania («Trelastpatriciatet»).

E. Jordbruksrasjonalisering; "Hamskiftet" (ca 1850–)

a. Hestemekaniseringa (ca. 1850–1950)

Sammendrag:

"Det store hamskiftet" i jordbruket førte med seg store omlegginger. Den svært allsidige gårdsdrifta, med stor havreproduksjon, stort beitepress og bruk for naturfôr, ble lagt om til mer spesialisert melkeproduksjon innretta på markedet i den voksende hovedstaden. Jordbrukslandskapet ble endret som en følge av dette. Ca 1900 var jordbruksarealene enhetlige; stein ble ryddet og grøfting er blitt vanlig (for måtte en bruke sjøldrenerende jord). Myrer ble flere steder grøftet ut og oppdyrket. Bruk av naturfôr gikk ut, vi fikk fulldyrkede enger, og de gamle slåtteengene gikk over til å bli beitemark. Åkerarealene rundt de største gårdene ble forholdsvis store (*"hestemekaniseringas landskap"*). Sveitserstilhus er typisk for denne perioden, og det ble vanlig å male husene. Dette var første fase i industrialiseringa av jordbruket; en fikk fabrikkproduserte maskiner som f.eks. slåmaskin, og det krevde jammere åkre. (Under krigen fra 1940–45, var det imidlertid flere små plasser som igjen måtte høste fra de gamle naturlige slåtteengene.) Mellom 1875 og 1900 ble flere marginale husmannsplasser nedlagt; jordbrukets underklasse flyttet enten til USA eller til byen. Mange husmenn fikk seg også jobb i industrien langs Akerselva. Skogsdrift, særlig kjøring, var en svært viktig inntektskildene for gårdene (derfor kan vi kalle Maridalen en *skogsbbygd*), men fram til 1940 var private melkeleveranser allikevel den største inntektskilden. Fra slutten av 1800-tallet ble de dyrka arealene gradvis redusert. Jorda som ble tilplantet, var både beiter og tidligere dyrka mark. Drikkevannsrestriksjonene hindret imidlertid utbygging av Maridalen, noe som skjedde med tilsvarende bynære områder i Aker og nær Trondheim.

Dyrkamark ved kirkeruinen. Tegning: Frances Dodman

Maridalen har neppe vært upåvirket av nærheten til Aker-bygda med dens reformjordbruk på 17–1800-tallet. Dette er imidlertid vanskelig å etterspore i kildene.

Sikkert er det at «hamskiftet» i jordbruket, som gradvis kom i vårt distrikt ca. 1850–1900, førte med seg stor omlegging av jordbruket. Den svært allsidige gardsdrifta, antagelig med stor havreproduksjon, stort beitepress og bruk for naturfôr, ble lagt om til mer spesialisert mjølkeproduksjon innrettet på markedet i den voksende hovedstaden. Kulturlandskapet ble etter hvert endret av dette.

Ca. 1900 var jordbruksarealene i Maridalen enhetlig. Hundre år før hadde det antagelig vært mer stein i akrene. Grøfting er blitt vanlig. Før måtte en bruke sjoldrenerende jord. Myrer ble flere steder grøftet ut og oppdyrket. En hadde ikke lenger bruk for høy fra slåtter, det ble sådd i form av gressfrø.

Alt i 1875 ser en at sjøl små og marginale husmannsplasser som Vestern ved Blåsås nær Hammeren (nedlagt litt før 1900), hadde brukt gressfrø til høy. Bruk av naturfôr var antagelig alt da på tilbakegang.

Det ser ut til at bruk av naturfôr har hatt en sosial og geografisk retrett: De sentrale gardene, og dels husmannsplassene, gikk over til å ikke bruke slåtteenger mer, mens geografisk marginale og små plasser/småbruk brukte naturfôr lenger. Et eksempel på det siste er Steinsrud ved Hammeren, som mer var en skogsplass. Her finnes det opplysninger om at en har brukt slåtteeng fram til ca. 1940–45. (Se forrige avsnitt om lauving.)

Flere av steingjerdene andre steder i Maridalen, særlig de jamne og velformede, er nok ryddet i denne tida av stein fra akrene. Noen av de mer ujamne kan være mye eldre.

Bortsett fra de alminnelige rødmalte husene – maling ble også vanligere på 1800-tallet – er sveitserstilhus en typisk representant for denne perioden. Det kan sies å være en forløper for etterkrigstidas typehus. Likevel kunne husene få flere lokale variasjoner i «snekkergleden» som ble utvist, f.eks. på karmen og takbjelker.

Et inntrykk av «hestemekaniseringas landskap» får vi også ved å studere kart som viser akerearealene rundt de større gardene, f.eks. Skjervan og Store Brennenga, var store og forholdsvis helhetlige. Fortsatt var det mange små bruksenheter, f.eks. langs Maridalsvannet, med lite jord. Ca. 1900 er flere av disse nedlagt.

Denne omlegginga kan sies å være første fase i industrialiseringa av jordbruket: En fikk fabrikkproduserte maskiner som f.eks. slåmaskin, og det krevde jamnere akre.

Krisetider kan imidlertid trekke fram eldre driftsformer igjen. Informantopplysninger tyder på at en begynte å bruke naturgras til fôr igjen 1940–45, både på plasser og dels på gardar. Det blir imidlertid lagt vekt på at en ikke føret kyra med det, men smådyra.

Situasjonen for husmannsplasser og småbruk

Mellom 1875 og 1900 ble flere marginale husmannsplasser i Maridalen nedlagt. Dette er et typisk trekk: Som en annen side av industrialiseringa og mekaniseringa av jordbruket flyttet jordbrukets underklasse til byene eller til USA.

Flere av de andre gikk med det kommunale eiendomskjøpene over til å bli kommunale forpakterbruk (perioden 1889–1923). Noen ble sjølstendige bruk. Flere fra landbrukets underklasse i Maridalen hadde allerede i 1875 begynt å ta seg arbeid i den nye industrien ved Akerselva, noen ved sida av litt gardsdrift. Særlig gjaldt dette folk sør i dalen.

Skogsarbeid, kombinert med husdyrhold og noe fôrproduksjon, var helt til etter 2. verdenskrig den langt viktigste kontantinntektskilden på husmannsplassene og de seinere småbrukene. Dette gjaldt langt inn i 1950–60-åra. Opplysninger tyder imidlertid på at det store bymarkedet gav kontantinntekter ved private mjølkeleveranser helt til disse tok slutt 1940. Dette gjaldt også små bruk. Vi kan antagelig snakke om kombinasjonsbruk, hvor en satset på flere inntektskilder, med hovedvekt på kjøring i skogen.

Gardene

I manns minne har skogsdrift – særlig kjøring – vært en viktig inntektskilde også for gardene i bygda, både større og mindre. Fram til 1940 har nok likevel private mjølkeleveranser vært det viktigste. Vi finner likevel trekk av kombinasjonsbruk på gardene i Maridalen som gjør det berettiget å snakke om en skogsbygd for hele dalens vedkommende.

Forfatteren Inge Krokan har kalt denne prosessen vi omtaler her for «hamskiftet i det gamle bondesamfunnet».

Landbrukshistorikeren Stein Tveite omtaler omskiftinga slik (mine understrekninger): «Det viktigste omskiftet var i sjølve *driftsmåten*. Før hadde det vært slik at bonden produserte det han kunne, eller det han meinte seg. Overskottet blei solgt. Men i dette bygde han stort sett på *naturgrunnlaget som fanst på garden*, på hva han sjøl kunne drive fram. Dette satte grenser oppover for hvor høgt han kunne drive produksjonen.

Men nå går bonden mer og mer over til å bygge produksjonen på *innkjøpte driftsmidler*. Såvarer, kunstgjødsel og kraftfôr blei kjøpt til gards. Innkjøpte maskiner og reiskap sparte arbeidskraft og gav større utbytte og bedre kvalitet. Før var kjøpevarene først og fremst det som skulle bli nytta i husholdningen. Nå gikk mer og mer til sjølve gardsdrifta. *Jordbruket tok til å bli industri.*» (Fra Stein Tveite: Norsk Landbrukshistorie 1750–1914. Utvalgte emner. Ås–NLH 1975.)

Fra slutten av 1800-tallet ble de dyrka arealene gradvis redusert. Det store presset på jordressursene på 1800-tallet lettet over hele landet ved flytting til industristrøk og ved utvandring. Marginale bruk ble nedlagt som jordbruksenheter, særlig husmannsplasser. Vi fikk en sammentrekning av innmarksarealene. Jorda som ble tilplantet, var både beiter og tidligere dyrka mark.

Drikkevannsrestriksjoner hindret imidlertid utbygging av Maridalen, noe som skjedde med tilsvarende bynære områder i Aker og f.eks. nær Trondheim (Michael Jones).

b. Traktorens tid: Ca 1950–

Sammendrag:

Etter krigen skjedde en ny omlegging av jordbruket, det var en videreføring av industrialiseringa av jordbruket. For landskapet fikk betydninga av traktoren størst innvirkning, og skurtreskeren kom i 60-åra, og det tyngste arbeidet ble da borte. Traktorperioden førte imidlertid ikke med seg bakkeplanering i Maridalen; eldre trekk ved jordbruket ble bevart. Jordbruksarealene for de kommunale brukene ble imidlertid redusert fra 3900 dekar beite/dyrkamark i 1939 til ca 2000 dekar dyrka mark i dag. Delvis ble mye tilplantet, og delvis grodde endel beitemark til etter nedleggelsen av husdyrholdet i 1967. Mange husmannsplasser ble også revet. Meierileveranser ble påbudt i 1940, dermed ble det slutt på det innbringende dørsalget av melk fra Maridalen. Husdyrholdet ble nedlagt

på 1960-tallet, samtidig med bortrasjonaliseringa av arbeidsplasser i skogbruket. Tilknytninga til skogen falt da bort, også siden bøndene ikke forpakter eller eier egen skog. Fra 60-tallet ble jordbruket lagt om til spesialisert korndyrking. De fleste gårdbrukerne tok deltidsarbeid utenfor gården, og jordarealer fra mindre bruk ble lagt til større bruk, f.eks i Neskekroken, Sanderberget og den nedlagte Turter.

Steinrøyser. Tegning: Frances Dodman

På 1950-tallet skjedde en ny omlegging av landbruket. Som den forrige, fra midten av 1800-åra, var dette en prosess som foregikk i varierende grad rundt i landet. Den var en videreføring av industrialiseringa av jordbruket. Spesialiseringa som var i gang, ble mer markert. For landskapets del, fikk det en del å si med ny redskap og nye transportmidler.

Traktoren var særlig viktig. I Maridalen ble den vanlig på 50-tallet. I 60-åra kom f.eks. skurtreskeren. Mye av det fysisk tunge arbeidet ble borte.

En viss arrondering av jordbruksarealene hadde funnet sted siden 1800-åra. Traktorperioden førte imidlertid ikke med seg den bakkeplaneringa i Maridalen som en fikk bl.a. på Nedre Romerike. Eldre trekk ved jordbrukslandskapet ble bevart.

Jordbruksarealene i Maridalen ble imidlertid redusert fra 3900 dekar beite/dyrka mark i 1939 til ca. 2000 dekar dyrka mark i 1990 (de kommunale gardene). Delvis ble mye gjenplantet, delvis grodde en del beitemark til etter nedleggelsen av husdyrbruket. Mange tidligere husmannsplasser grodde igjen eller ble revet. Her kom også drikkevannsinteressene inn i bildet.

Etter at meierileveranser ble påbudt i 1940, ble det slutt med det innbringende dørsalget av mjølk fra Maridalen. Jordbruket i dalen beholdt imidlertid et visst mangfoldig preg.

Dette gjaldt helt til nedlegginga av husdyrholdet på 1960-tallet og bortrasjonaliseringa av arbeidsplasser i skogbruket samme tid. I og med at gardene nesten ikke eier egen skog, falt da nesten enhver tilknytning til skogen bort. Gardene kom fra 1960-åra til stort sett å drive med spesialisert korndyrking. Dette var også i tråd med landbrukspolitikkenes målsetting. Mange gårdbrukere tok deltidsarbeid utenfor garden. Jordarealer fra mindre bruk ble lagt til større bruk, f.eks. brukene i Neskekroken, Sanderberget og den nedlagte garden Turter.

Eiendomshistorie i hovedtrekk:

Det har vært fire viktige grunneiere i Maridalens historie:

- Kirka i middelalderen
- Kongen på 15–1600-tallet
- Borgerskapet/Nordmarksgodset på 17–1800-tallet
- Oslo kommune fra slutten av 1800-tallet til idag.

2) Skog- og jernbrukets landskap

Trekolbrenning ("kolahuggperioden, med flatehogst")

Sammendrag:

En aktivitet som sterkt påvirket skogen var gruve- og jernverksdrifta i området. På 15–1600-tallet var det jernhytter på Brekke, siden fossekrafta var en viktig ressurs. Trekol til brensel ble brent i skogene. Maridale ble mye brukt til kjøring av malm og brensel. Trekolbrenning medførte store inngrep i skogene, og langt større inngrep enn selve sagtømmerhogsten. Det ble utført en slags flatehogster, og mange mente det førte til rovhogst. Skogen rundt Maridalen var særlig uthogd i tida Stangjernshammeren (1793–1874) eksisterte. Milene ble i denne tida flyttet fra de indre deler av Marka til nær de nybygde Anker- og Greveveiene. Steinkol utkonkurrerte etterhvert trekolet, og jernverkene fikk store problemer. Etterveksten i skogene kunne etterhvert ta seg opp.

En aktivitet som sterkt påvirket skogen var gruve- og jernverksdrifta i området.

På 15–1600-tallet var det jernhytter på Brekke. Fossekrafta her var en viktig ressurs. Trekol til brensel ble brent i skogene, særlig på fjernere kolmiler. (Jfr. stedsnavnet Bonna ved Kikut i Nordmarka). Lokalbefolkningen ble antagelig mye engasjert i kjøring av malm og brensel. På 1700-tallet var Maridalen også inkludert i circumferensen (=brenselområdet) til et kopperverk ved Alunsjøen. Dette fikk kort levetid. Det var også gruvedrift ved Sognsvatn og Gaustad i perioder etter 1500-tallet som antagelig også berørte Maridalens skoger.

Først med trekolbrenninga (fra ca. 1550) ble det vanlig å bruke alt slags trevirke. (Se nedenfor.)

Peder Anker gav ca. 1800 forbud mot ta «frisk Skov» til milene. Dette ble antagelig ikke overholdt. Trekolbrenninga medførte langt større inngrep i skogen, også i Maridalen, enn hogsten til sagtømmer. Ca. 1850–60 var mye av skogen rundt Hakadal Verk uthogd, det virker rimelig at dette også gjaldt Maridalen, i hvert fall rundt Stangjernshammeren. Det ble utført en slags flatehogster. Dette er også kjent fra f.eks. skogsbygda Vegårdshei på Sørlandet. Her dreiv en kolbrenning for Nes Jernverk helt til ca. 1900, og embetsmenn i samtida kritiserte hogsten, som de oppfattet som rovhogst.

Ove Lange mener trekolbrenninga prega store deler av Marka til siste halvdel av 1800-tallet. Han peker på at kol ble brent på stedet i store deler av Marka. Med Ankerveien/Greveveien (ca. 1800) ble kolminene imidlertid flytta nær disse veianleggene, altså bl.a. til Maridalen. En bør anta at skogen rundt Maridalen var særlig uthogd i tida Stangjernshammeren (1793–1874) eksisterte. Dette var en underavdeling av Bærum Verk. Milene ble i denne tida flyttet fra de indre deler av Marka til nær de nybygde Anker- og Greveveiene.

En ny periode, også for Maridalsskogene, kom med avslutninga på trekolbrenninga. I Maridalen ble stangjernshammeren nedlagt 1874. I denne perioden fikk jernverkene store problemer. Steinkol utkonkurrerte trekol.

Skogbruk og sagbruksdrift ("plukkhogstperioden")

Sammendrag:

Mest store dimensjoner til mastetømmer ble tatt ut fra skogene i eldre tid. Kamphaug sag ved Skjærsvøelva er fra middelalderen. Først på 1500-tallet fikk vi de vi kan kalle skogbruk, og vi fikk oppgangssager drevet av vannkraft ved elvene. Sagbruksnæringa ble sentralisert i 1688 pga sagbruksprivilegiene; målet var å hindre avskoging, og for å sikre borgerskapet kontrollen over rikdommene i skogen. Brekkesaga ble viktig, fordi tømmeret fra Nordmarka ble flott til oset av Maridalsvatnet. I 1860 ble sagbruksprivilegiene opphevet, og mange (ofte mobile) sagbruk ble bygd, drevet av damp. Man var ikke lenger avhengig av vasskraft. De store hogstflatene fra trekolperioden grodde til, og det var oppgangstider i skogbruket. Fra 1870-tallet fikk vi ny avsetningsmulighet for skogbruket; den moderne treforedlingsindustrien, men denne industrien ble først viktig for Oslo-området etter 2. verdenskrig. Bestandskogbruket ("den andre flatehogstperioden") ble vanlig etter 1950-tallet, med større hogstfelter og ensaldret bestand av trær. De vitenskapelige utdannede forstmenn kom i Nordmarka sist på 1800-tallet. Vedhogst og virke til gjerdefang tæret også kraftig på skogene. Vi ser ennå tydelige spor etter vedhogst fra 1. og 2. verdenskrig i form av veier nord i Maridalen.

Oppgangssag Skarselva. Tegning: Frances Dodman

Antagelig ble mest store dimensjoner til mastetømmer tatt av skogen i eldre tid til sagene. Abbedskog (antagelig Kamphaug ved Skjærsvøen) hadde en del hogst for utførsel alt i mellomalderen. Der lå en sag. Alt i 1335 nevnes kalk- og teglovner i Maridalen (da regnet fra Sandungene i nord til Akerseelva). Dette må ha ført til visse inngrep i skogen. Først på 1500-tallet kan vi si at det egentlige skogbruket slo igjennom. Fra denne tida må det ha vært et stort antall større og mindre oppgangssager, drevet av vannkraft, også ved elvene i Maridalen.

Sagbruksnæringa ble sentralisert i 1688 i og med sagbruksprivilegiene. Målet var både å hindre avskoging, særlig pga. salg til utlandet – og for å sikre borgerskapet kontrollen over rikdommene i skogen – «det grønne gullet». Flere små sager ovenfor Maridalsvannet ble med dette etter alt å dømme nedlagt eller bare drevet for husbruk. Brekkesaga, kjent alt fra 1619, ble etter hvert viktig. Tømmer fra Nordmarka, som gradvis ble samlet til et gods, ble flott hit.

Fra 1730-tallet kjenner vi noe interessant kildemateriale om skogtilstanden i store deler av landet. Fryjordet har i skogtakseringa fra slutten av 1730-åra funnet at det meste av skogen i Aker fogderi (inkludert Maridalen) var yngre. Han peker på at langt det meste av det registrerte hogstkvantumet gikk til ved. Gjerdefang tok også anseelige mengder tømmer. Jernverkene, som ikke er tatt med i takseringa i 1737, har antagelig også tatt mye av skogen til den før nevnte trekolbrenninga.

I 1860 startet en ny epoke for sagbruksnæringa. Da ble sagbruksprivilegiene opphevd, og et stort antall sagbruk ble bygd, ofte mobile, med damp som drivkraft. En var ikke avhengig av vasskraft ved lokalisering av sagbrukene mer.

Ove Lange kaller den gamle perioden for «**kolahugstperioden**» (med flatehogst), og den nye for «**plukkhugstperioden**».

Skogslandskapet sist på 1800-tallet rundt Maridalen var antagelig helt forskjellig fra tidlig i århundret. De store hogstflatene fra trekolbrenninga, som vi særlig har belegg for fra Hakadal ca. 1850–60, grodde til.

Hogsten økte betydelig til sagbruksindustrien. Skogbruket fikk en god tid.

Fra 1870-tallet kom en ny avsetningsmulighet for skogbruket, også rundt Maridalen: Den moderne treforedlingsindustrien. Denne nye industrien kunne ta det virket som tidligere hadde gått til kolmilene. Det ble svært lite treforedlingsindustri rundt Oslo, vassdrag som f.eks. Glomma og Drammensvassdraget ble hovedområder.

Først etter 2. verdenskrig ble det vanlig for kommuneskogene å la virke gå til denne industrien.

Fortsatt var også vedhogst av stor viktighet. Særlig omfattende var den i Maridalen i kriseåra 1914–18 og 1940–45. Veianlegg nord i Maridalen i skogen er antagelig bygd i samband med dette. Virke til gjerdefang var viktig helt til på 1960-tallet, da gjerdebygginga stort sett forsvant med husdyrholdet. På 1900-tallet hadde også f.eks. ståltråd begynt å erstatte tregjerder.

En foreløpig siste periode i skogbehandlinga i perioden 1500–1900-tallet kan vi kalle «**den andre flatehogstperioden**». Bestandskogbruket ble vanlig etter 1940–50-tallet, med større hogstfelter og ensaldret bestand av trær. (Se også under Skogplanting.)

De vitenskapelige utdannede forstmenn kom i Nordmarka sist på 1800-tallet.

Skogsbeite og seterdrift

Sammendrag:

Utover 17–1800-tallet ble skogen hardere beskattet til beite. Saue- og geiteholdet sank, mens ku- og hesteholdet økte. Seterbehovet for gårdene i Maridalen var lite, men vi kjenner til Evenseter og Halvorseter i Lillomarka og Nordseter og Sørseter ved Skjærsvøelva.

Skogen rundt Maridalen har antagelig, ettersom folketallet økte på 17–1800-tallet i Aker, blitt stadig hardere beskattet til beite. Saue- og geiteholdet sank (Edv. Bull 1918), mens kuholdet økte. Hesteholdet var viktig til skogsdrift og kjøring for verkene og brukene som vokste fram ved elvene rundt Maridalen (Akerseelva). Det krevde beite.

P. Blix sier i «Oslo-Marka», bd. 2, at trekanten Bogstadvann–Maridalsvann–Bjørnsjøen var det egentlige seterdistrikt i Aker. De rimelig gode beiteforholdene for skogsbygda Maridalen gjorde

antagelig setre overflødige. Behovet var langt større for gardene i det sentrale Aker, som f.eks. Vindern, Frogner og Ullevål. Enkelte setre under gardene i Maridalen er imidlertid kjent:

– *Evenseter og Halvorseter i Lillomarka*

Disse lå til Sander skog og var antagelig kort tid i bruk. *Evensetermyra* finnes øst for Solemskogen. Antagelig nedlagt på 1700-tallet.

– *Nordseter og Sørseter ved Skjærsjøelva*. En *Mellomseter* er også kjent 1875, da som husmannsplass. Disse lå under Skjervan og ble i følge Blix husmannsplasser fra ca. 1780. Sørseter ble revet ca. 1905. Mellomseter ble borte mellom 1875 og 1900, mens Nordseter er bevart som plass.

Det er uklart om Nesseter ved Fløyta, vest for Langevann, nord for Maridalen, har tilhørt Nes i Maridalen. Antagelig har den med en gard i Nittedal å gjøre.

Skogplanting

Sammendrag:

Skogplantinga i Maridalen berørte både jord- og skogbrukslandskapet. Fra sist på 1800-tallet ble skogreisningstanken utbredt. En dreiv tidligere høstingsbruk, nå ville et mer industrielt skogbruk plante, og drive annet skogkulturarbeid for å øke produksjonsevnen. Skogreisning ble tidlig på 1900-tallet sett på som en nasjonal oppgave, særlig etter 1905. Skogreisning i Maridalen var motivert både av ønsket om økonomisk vekst, og av hensyn til drikkevandet. Første kjente skogplanting i Maridalen skjedde på 1890-tallet; Nordre Oset sør for Maridalsvatnet. I 1911–12 ble 100 dekar på Hauger tilplantet med gran, mye utført av skolebarn. Enkelte nedlagte husmannsplasser ble også plantet til; Slottet ca 1920, Gressstua ca 1925. På grunn av skiproduksjon ble ask plantet i Dausjøjordet i 1928. Men plantinga i Maridalen var særlig omfattende etter 2. verdenskrig. I perioden 1954–72 ble over 1000 dekar kulturmark overført til skogproduksjon.

Skogplanting i Maridalen berører både jord- og skogbrukslandskapet. Det vil derfor her behandles som et tema for seg sjøl.

Fra sist på 1800-tallet ble skogreisningstanken utbredt. En dreiv tidligere høstingsbruk, nå ville et mer industrielt skogbruk plante, og drive annet skogkulturarbeid for å øke produksjonsevnen. Skog- og jordbruk ble preget av ønsket om sterkere økonomisk rasjonalitet. Skogreisning ble tidlig på 1900-tallet sett på som en nasjonal oppgave, og må sees i lys av landets nyvunne sjølstendighet i 1905 og perioden etter dette: «Den nye arbeidsdagen».

Skogreisning i Maridalen var motivert både av ønsket om produksjonsvekst og av hensyn til drikkevannskilden Maridalsvannet.

Første kjente skogplanting i Maridalen skjedde på 1890-tallet. Da ble jordet på Nordre Oset sør for Maridalsvannet tilplantet med gran- og lørkeplanter. Det skal ha vært første forsøk på skogplanting i Kristianias kommuneskoger.

Først på 1900-tallet ble det imidlertid vanlig med skogkulturarbeider.

I 1911–12 ble totalt ca. 100 dekar på Hauger tilplantet med 5–6-årige granplanter. Mye av arbeidet ble utført av skolebarn.

Enkelte nedlagte husmannsplasser ble også plantet til. Slottet, på øst-sida av Skjærsjøelva ved Nordseter, var forlengst fraflyttet og ble gjenplantet ca. 1920. Den lå på Løvenskiolds grunn. Gressstua, en tidligere husmannsplass under Sander, ble tilplantet ca. 1925. Den ble kjøpt sammen med Sander av Oslo kommune.

Etter henstilling fra idrettshold ble ask plantet i Dausjøjordet i 1928. Askeplanting på Lurhulljordet i Sørbråten/Snippegrenda ble ødelagt av beitefe.

Sør for den opprinnelige Hauger-plantinga ble ca. 30 000 treårige granplanter satt i jorda. I 1934 ble dette supplert med noe lerk. Det opplyses også at ask til skiemner ble plantet i Maridalen i denne perioden.

For å skaffe nok planter hadde skogvesenet 1915–44 egen planteskole ved Svendstua. Den ble i sin tid nedlagt på grunn av mangel på arbeidshjelp.

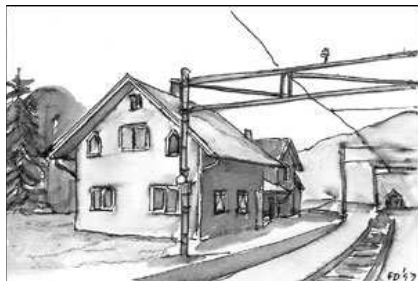
Plantinga i Maridalen var særlig omfattende etter 2. verdenskrig. I perioden 1954–72 ble vel 1000 dekar overført til skogproduksjon ved planting og naturlig foryngelse. Særlig i perioden 1960–70 ble det plantet mye i kommuneskogene.

3) Byens landskap, ca 1850–

Urbanisering

Sammendrag:

På slutten av 1800-tallet vokste hovedstaden. Industrialiseringa gav mange arbeid, særlig på fabrikkene langs Akerselva. Denne urbaniseringa berørte også Maridalens landskap direkte og indirekte. Dalen ble direkte berørt ved at ny jordbrukteknologi påvirket landskapets utseende. Industri ble forsøkt startet her, som vi fremdeles ser synlige spor etter i landskapet. Bygginga av av nyere veianlegg og jernbane har også satt sine spor i kulturlandskapet. Indirekte har urbaniseringa preget samfunnet i Maridalen. En stadig større del av befolkningen har etter 1800-tallet arbeid utenfor jord- og skogbruket. Dette gjelder også bøndene sjøl.

Sandermosen stasjon. Tegning: Frances Dodman

På 1800-tallet, særlig 1850–1900, vokste hovedstaden. Industrialiseringa gav mange arbeid, særlig på fabrikkene langs Akerselva. Urbaniseringa berørte Maridalens landskap både direkte og indirekte.

Dalen ble direkte berørt ved at ny jordbruksteknologi påvirket landskapets utseende. Industri ble forsøkt startet der, som vi fremdeles ser synlige spor etter i landskapet. Anleggsarbeid ble igangsatt, særlig i forbindelse med drikkevannsforsyninga. Bygginga av nyere veianlegg og jernbane har også satt spor i kulturlandskapet. Det hørte i stor grad industrialismens samfunn til.

Andre forhold en kan nevne, er jordbruksfremmed bebyggelse.

Indirekte har urbaniseringa preget samfunnet i Maridalen. En stadig større del av befolkninga har etter 1800-tallet arbeid utenfor jord- og skogbruket. Det gjelder også bøndene sjøl. Bygdesamfunnet likner etter hvert mer på bysamfunnet.

Drikkevannsrestriksjoner – en avgjørende faktor

Sammendrag.

En avgjørende faktor i utviklinga av Maridalens kulturlandskap siden slutten av 1800-tallet, er hovedstadens behov for drikkevann. Dette behovet økte sterkt fra ca 1850. En langvarig strid mellom Nordmarkas eier (fløtningsinteressene), industrien ved Akerselva (brukseierne) og byen, om kontroll over vannressursene i Maridals-vassdragene, førte til avtaler om dette i 1876–1899. Som ledd i dette kjøpte Oslo kommune opp store arealer nær Maridalsvatnet, særlig i perioden 1889–1923. Gradvis ble helsemyndighetenes krav strengere: Utover på 1900-tallet ble flere bygninger revet i Maridalen. Det var usikkert om bebyggelsen skulle saneres av hensyn til drikkevatnet. En rivningsplan for deler av bebyggelsen i 1971 møtte imidlertid mye motbør. En ny plan fra 1975 medførte minimal riving. Men drikkevannsinteressene førte til at husdyrhold ble forbudt på kommunens gårdsbruk i 1967. Dette fikk avgjørende betydning for gårdene og landskapet, siden forholdene i dalen klart er best for februk og fôrproduksjon. Med nedleggelsen av Brekke Bruk i 1960-åra, ble Maridalsvatnet avstengt med gjerder. Helt til 1960-åra hadde tømmerfløting vært en årviss foreteelse og et folkeskue.

Vannmøllehus ved Hammeren. Tegning: Frances Dodman

En avgjørende faktor i utviklinga av Maridalens kulturlandskap siden 1850-tallet, og særlig siden rundt århundreskiftet, er hovedstadens behov for drikkevann. Dette har i høy grad påvirket dalens utseende både direkte og indirekte.

Byens behov for drikkevann ble stadig større med industrialiseringa og befolkningsveksten fra ca. 1850.

En langvarig strid mellom Nordmarkas eier (fløtningsinteressene), industrien ved Akerselva (brukseierne) og byen om kontroll over vannressursene i Maridalsvassdragene, førte til avtaler om dette i 1876–1899.

Som ledd i dette kjøpte byen opp store arealer nær Mandalsvannet, særlig i perioden 1889–1923.

Gradvis ble helsemyndighetenes krav noe strengere. Utover på 1900-tallet ble flere bygninger revet i Maridalen. Det var usikkert om bebyggelsen skulle saneres av hensyn til drikkevannet. En rivningsplan for deler av bebyggelsen i 1971 møtte imidlertid mye motbør. En ny plan fra 1975 medførte minimal riving. Det har imidlertid de siste åra vært endel debatt om rivingsplaner på Skar Leir.

Som tidligere nevnt medførte drikkevannsinteressene til slutt at husdyrhold ble forbudt på kommunens gårdsbruk i 1967. Dette fikk avgjørende betydning for gårdene, siden forholdene i dalen klart er best for februk og fôrproduksjon. Mange hus har som nevnt også blitt revet i bygda, med henvisning til drikkevannsinteressene.

Med nedleggelsen av Brekke Bruk i 1960-åra ble Maridalsvannet avstengt med gjerder. Mye av bebyggelsen rundt Brekke Bruk ble revet. Helt til 1960-åra hadde tømmerfløting vært en årviss foreteelse og et folkeskue.

Rekreasjon – friluftsliv

Sammendrag:

På 1740-tallet var det blitt moderne for rike byborgere å tilbringe deler av året på sine gårder i Aker. Ikke minst på 1800-tallet ble flere byfolk og kunstnere interessert i Maridalen. Asbjørnsens "Kvernsgn" fra Brekke er kjent, og kunstnere som E. Munch har malt Kirkeby med kirkeruinene. Rundt midten av 1800-tallet ble Maridalsvatnet flittig brukt. Det var fast båttrafikk, og man kunne leie båt av arbeiderne på Brekkesaga. Ruiner etter kafeer og brygger fra ca 1850–1900 forteller om denne fasen. Senere på 1800-tallet kommer massefriluftslivet; det er et ledd i industrialismen, og skille mellom arbeid og fritid. Imidlertid ble Maridalsvatnet mindre tilgjengelig pga. drikkevatnet.

Minnestein etter keiser Wilhelm II's besøk på Store Brennenga gård 3/7-1890. Tegning: Frances Dodman

Bruken av Maridalen som rekreasjonsområde er gammel.

På 1740-tallet var det blitt moderne for rike byborgere å tilbringe deler av året på sine gardar i Aker. I en oversikt over eiendommer som ble brukt til dette, fra 1749, finner vi bl.a. Brekke, Skjervan, Sander og Skar. På de fleste skulle det være innrettet «... noget til Hauger og Lystgaarde ...»

Ikke minst på 1800-tallet ble flere byfolk og kunstnere interessert i Maridalen som estetisk objekt. Asbjørnsens «Kvernsagn» fra Brekke er kjent, og kunstnere som E. Munch har forevige Kirkeby med kirkeruinene. Ikke minst kirkeruinene ser ut til å ha appellert til fantasien og historieinteressen. I denne fasen var det de få som drev friluftsliv.

En overgangsperiode finner vi rundt midten av 1800-tallet. Det er kjent at Maridalsvannet ble flittig brukt på denne tida. Det var fast båttrafikk; de med mindre ressurser kunne leie båt av arbeiderne på Brekkesaga. Ruiner etter kafeer og brygger fra ca. 1850-1900 forteller om denne fasen i bruk av Maridalens landskap. Seinere på 1800-tallet og inn på 1900-tallet kommer massefriluftslivet. Dette er også et ledd i industrialismen og skillet mellom arbeid og fritid. Maridalen blir et populært utfartsmål, det vitner ikke minst intervjumaterialet mitt og eldre avisutklipp om. Også lokalbefolkninga begynner å benytte Maridalen til rekreasjon. Imidlertid ble Maridalsvannet mindre tilgjengelig pga strengere kvalitetskrav til drikkevannet utover i 1900-åra

Eldre bevarte landskapstrekk – hvorfor?

På tross av industrialiseringa av jordbruket fra midt på 1800-tallet til i dag, som også berørte Maridalen, er det mange eldre trekk ved jordbrukslandskapet, noe som gir det høy historisk verdi («Relikter»). En kan tenke seg flere årsaker til dette:

- Drikkevannsrestriksjonene har begrenset byutbygging i området.
- Usikker skjebne for bebyggelse og jordbruk kan ha «sementert» trekk ved landskapet som ofte er forsvunnet på det sentrale Østlandet. Det ble ikke investert så mye i gardene. Dette henger også sammen med eiendomsforholdene: Tradisjonelt har Maridalen hatt få sjøleiere.
- Maridalen har siden tidlig på 1800-tallet vært av stor interesse for byfolk, kunstnere og andre. Dette kan, bevisst og ubevisst, ha påvirket forvaltninga av området.

 [Tips en venn](#)

 [Skriv ut](#)

[<<](#)

E-post: maridalensvenner@mobilpost.no Maridalens Venner, Konvallveien 67, 2742 GRUA. Telefon 90 68 41 45
Ansvarlig redaktør: Tor Øystein Olsen. Støtt Maridalens Venners arbeid - kontonr. 0530 58 56349